

Г.С. Григор'єв (Національний університет «Кієво-Могилянська Академія», м. Київ, Україна)

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ І КОНФУЦІАНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ КИТАЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ

У статті розглянуто сучасний стан і перспективи розвитку економіки Китаю з позицій впливу на неї конфуціанських цінностей та оточуючого зовнішнього середовища. Показано історичні передумови формування економічної стратегії Китайської Народної Республіки як основи моделі «Пекінського консенсусу» та участь країни в міжнародному поділі праці. Зазначена модель може слугувати альтернативою «Вашингтонському консенсусу» у визначенні орієнтирів ринкової трансформації перехідних економік.

Ключові слова: Китай, міжнародний поділ праці, конфуціанство, Лао-Цзи та Конфуцій, конфуціанство і даосизм, «Пекінський консенсус», «Вашингтонський консенсус», китайський соціалізм, економічна експансія, валютно-фінансова політика, регіональна інтеграція.

Літ. 34.

Г.С. Григорьев (Национальный университет «Кієво-Могилянская Академія», г. Киев, Украина)

ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО РАЗДЕЛЕНИЯ ТРУДА И КОНФУЦИАНСКИХ ЦЕННОСТЕЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ КИТАЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ

В статье рассмотрены современное состояние и перспективы развития экономики Китая с позиций влияния на нее конфуцианских ценностей и окружающей внешней среды. Показаны исторические предпосылки формирования экономической стратегии Китайской Народной Республики как основы модели «Пекинского консенсуса» и участие страны в международном разделении труда. Отмеченная модель может служить альтернативой «Вашингтонскому консенсусу» в определении ориентиров рыночной трансформации переходных экономик.

Ключевые слова: Китай, международное разделение труда, конфуцианство, Лао-Цзы и Конфуций, конфуцианство и даосизм, «Пекинский консенсус», «Вашингтонский консенсус», китайский социализм, экономическая экспансия, валютно-финансовая политика, региональная интеграция.

G.S. Grygoriev (National University "Kyiv Mohyla Academy", Kyiv, Ukraine) INFLUENCE OF INTERNATIONAL LABOUR DIVISION AND CONFUCIAN VALUES UPON FORMATION OF CHINESE ECONOMIC MODEL

The article considers the current state and development prospects of China's economy from the viewpoint of influence of the Confucian values and the external environment. The historical pre-conditions for the economic strategy formation of People's Republic of China are demonstrated as the basis for the model of "Beijing Consensus" and participation of the country in the international labour division. The mentioned model can serve as an alternative to the "Washingtonian Consensus" in determination of reference points for market transformation of the economies in transit.

Keywords: China; international labour division; Confucianism; Laozi and Confucius; Confucianism and Taoism; "Beijing Consensus"; "Washington Consensus"; Chinese socialism; eco-

notic expansion; monetary and fiscal policy; regional integration.

Постановка проблеми. Сьогодні потрібно говорити про необхідність нового позиціонування України в геоekonomіці для того, щоб у результаті була змінена якість участі країни у міжнародних економічних процесах, насамперед у світовому поділі праці. В найбільш загальному визначенні світовий поділ праці є найвищим ступенем розвитку суспільного територіального розподілу праці, що спирається на спеціалізацію виробництва окремих країн на певних видах продукції.

Сучасний глобалізований світ болісно шукає шляхи економічного відновлення після фінансової кризи.

В.С. Головачов вказує на те, що «перша глобальна криза ХХІ століття розвіяла останні ілюзії про швидке настання ери світового матеріального процвітання. Ідеї духовних «маргіналів», які ще недавно висміювалися, оволодівають світом, а вчорашні стовпи та «ідоли» техногенного Олімпу виявилися на межі духовного банкрутства, нерідко перебуваючи в стані шоку, розгубленості або апатії» [7, 38].

В огляді наукових доповідей Є.С. Баженової зазначено: «В.Я. Портяков відмічає, що участь Китаю у міжнародному розподілі праці зумовлена становленням Китаю у якості «відповідальної глобальної держави» у таких напрямках, як адаптація країни до норм і правил функціонування системи світової торгівлі; участь КНР у боротьбі з регіональними та глобальними економічними кризами у якості країни-кредитора; політика вибору оптимального валютного курсу» [2, 49].

Важливо відмітити, що на даний момент Китай не лише бере активну участь в існуючій системі міжнародного поділу праці (МРП), але є також ключовим гравцем у її *перебудові*, оскільки своїми економічними рішеннями впливає на появу глобальних зсувів на світовому ринку товарів і послуг.

Аналіз останніх досліджень. Вихід України з кризової ситуації неможливий без врахування чинника співробітництва та позитивних аспектів розвитку країн світу, зокрема Китайської Народної Республіки.

Проблематика китайської моделі розвитку у її взаємозв'язку з міжнародним поділом праці описана в працях китайських вчених Ван Цінжена [5], Дяо Лі [11], Жень Фея [12], Лі Феня [13], Сунь Цзінь Лі [26], Яо Фея [33]; російських науковців В.С. Баженової [2; 3], В.Ц. Головачова [7], А.С. Давидова [8], Т.Л. Дейч [9], А.С. Лопатіної [14], О.В. Мігунової [18], Л.В. Новоселової [19], А.С. Селіщева [22], М.Т. Степанянц [25], а також в роботах українських вчених М.С. Алексієнко [1], В.В. Величко [6], З.Я. Макогін [15], Н.А. Петровської [20], І.Н. Слободянюка [23], М.Г. Чумаченко [31] та інших.

В огляді наукових доповідей Є.С. Баженової зазначено: «Л.С. Переломова відмічає, що в КНР офіційно ставиться мета будівництва трьох цивілізацій: політичної, матеріальної і духовної. В цьому саме і полягає специфіка початкової стадії китайського соціалізму. З трьох цивілізацій провідна роль належить духовній, основу якої складає конфуціанство, яке впливає на побудову політичної цивілізації. Достатньо лише нагадати про концепцію ідеальної особистості та соціальної гармонії («шехуей хесе»). Тому, коли ми прагнемо збагнути специфіку «китайського соціалізму», необхідно враховувати його конфу-

ціанську складову, в основу якої, починаючи з ханського періоду (III ст. до н.е. – III ст. н.е.), були вмонтовані концепції верховенства закону, а також права й обов'язки держави міцно утримувати в руках важелі управління господарським життям як запоруки розвитку Китаю в майбутньому [2, 50].

О.В. Мігунова вказує, що «В духовному житті сучасного Китаю відбуваються наполегливі пошуки певної нової хвилі, відмінної від ортодоксальної марксистсько-маоїстської, «ідейної» парадигми, вільної від крайнощів класово-поляризованої свідомості і такої, що більш реально відображає реалії сьогоденнішнього дня, без посягання на ідеологічний статус-кво» [18, 37].

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій з проблематики міжнародного поділу праці й участі Китаю в ньому, праць, присвячених дослідженню взаємозв'язку конфуціанства з сучасними успіхами китайської економіки, порівняно небагато. Таким чином, необхідно дослідити різні аспекти впливу конфуціанства на економічний розвиток: створення своєрідної ієрархії взаємовідносин у китайському суспільстві; формування специфічного конкурентного середовища в КНР та його проєкція на зовнішній світ; трансформація цілей стратегічного розвитку китайського суспільства тощо.

Мета дослідження: проаналізувати, яким чином концепція «серединного шляху» та конфуціанських цінностей, закладена в основу китайської економічної моделі, впливає на гармонізацію світового економічного розвитку і трансформацію системи міжнародного поділу праці, «Пекінський консенсус» як альтернатива «Вашингтонському консенсусу» стає реальним шансом для країн, що розвиваються, і трансформаційних економік (зокрема України) вийти на новий рівень економічного розвитку.

Основні результати дослідження.

Вплив китайської філософії на формування сучасної моделі КНР. Даний підрозділ статті базується на роботі А.В. Меня [17, 11–48].

Китай між XII та VI ст. до н.е. Замкнений світ Китаю історично відрізнявся від динамічного Середземномор'я та прилеглих країн. Зі століття в століття китайські племена знали лише один одного; контакти з іншими цивілізаціями були випадковими та швидкоплинними і мізерно вплинули на історію Китаю [17, 12].

У світогляді народів Близького Сходу та Греції з давніх давен існував дуалізм, який трактувався як боротьба між силами творення та стихією хаосу. У китайців дуалізм набув досить своєрідних рис: вони розглядали споконвічні космічні початки як початки взаємодоповнюваності, а не протидоповнення. Принципи Ян і Інь створювали, за їхніми поняттями, стабільність і рівновагу, на яких ґрунтується незмінний лад світобудови. Під впливом цього вчення, в обстановці тривалої ізоляції, вивокнувся і характер китайця – тверезий, розсудливий, мало схильний до темпераментних поривів і пошуків незвіданих шляхів [17, 12].

Подібно до того, як у первісному суспільстві плем'я, рід є всім, а індивідуум – нічим, так і в типово китайському погляді на суспільство головним було «цїле», його засади і порядок; від особистості ж було потрібно лише підпорядкування. Відповідно до цього погляду, «народ, правитель, чиновники – всі

належать у рівній мірі державі» [17, 16; 29, 159].

Китай VI–V ст. до н.е. В особі Лао-Цзи відроджується й отримує сенс забуте джерело Істини, втрачене осягнення Реальності. На думку філософа, не існує більш гідної мети для людини, як жити з Дао, жити за його законами, а людина спотворює природу, вона ухилилася від істинного шляху. «Не існує більшого нещастя, ніж незнання межі своєї пристрасті, і немає більшої небезпеки, ніж прагнення до набуття багатств» [17, 24, 26; 32, 121]. «Дорогоцінні речі примушують людину чинити злочин» [17, 26; 32, 140].

У своїх бесідах з Конфуцієм Лао-Цзи доводив, що всі його спроби вдосконалити суспільство шляхом штучної регламентації приречені на безплідність [17, 28].

Китайський народ зробив вибір: з двох своїх головних учителів він обрав Конфуція, який обіцяв не відчужений спокій, а безбідне життя в добре організованому суспільстві [17, 30].

Конфуцій (551–479 рр. до н.е.). Вчення Конфуція є першою в історії спробою побудови суспільної *автономної моралі*, яка жодним чином не пов'язана з релігією. Конфуціанство обіцяє кожному відчутне земне щастя, але натомість вимагає від людини, щоб вона добровільно визнала себе лише частиною справного державного механізму. У цьому «соціальному раю» не може бути конфліктів, бо всі виконують свій обов'язок [17, 40].

А.В. Мень [17, 39–40] зазначає: «Відчужене від будь-якого містичного елемента, будь-якого натхнення, – каже В. Соловйов, – конфуціанство вимагає від людини не духовного відродження, не внутрішньої зміни всього настрою, а дотримання відомої, раз назавжди затвердженої системи правил, що визначає його видимі стосунки з усіма громадськими колами, серед яких він живе, починаючи з родини» [24, 129].

Особливості економічного розвитку сучасного Китаю. У доповіді Ху Цзиньтао на XVII Всекитайському з'їзді Комуністичної партії Китаю 15 жовтня 2007 р. зазначається, що «найбільш яскрава особливість нового періоду – реформи та відкритість. Двері приморських, прирічкових і прикордонних зон, східних, центральних і західних регіонів твердо й безповоротно розкрилися для зовнішнього світу. Така небувала в історії велика реформа та широка відкритість, яка максимально мобілізувала активність мільярдного народу, дозволила успішно здійснити великий історичний перехід від високоцентралізованої планової економіки до досить життєздатної соціалістичної ринкової економіки, від часткової або повної замкненості до відкритості по всьому пеленгу» [30, 99].

За словами А.С. Давидова, «найближчим часом Китай розраховує завершити процес переходу з індустріальної держави в статус держави технологічної (як Японія або Німеччина) і на цій основі, а також за рахунок активного та прискореного розширення зв'язків забезпечити собі панівне становище в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Підвищуючи свій державний статус з технологічного до інноваційного, Китай прагне до початку 2020-х років досягти реалізації програми «сяо кан» – символу народного добробуту. А до 2049 р. (100-річчя КНР) Китай має намір завершити процес модернізації, втіливши в реальність ідею власної національної величі та продемонструвавши таким чином усі

переваги обраного ним шляху «соціалізму з китайською специфікою» [8, 3].

В огляді наукових доповідей Є.С. Баженової зазначено: «Цюй Вей відмічає, що уряд КНР за останні роки вклав понад 50 млрд. юанів у розвиток транспортної мережі країни і в найближчі роки передбачається виділити на такі цілі ще 75 млрд. юанів; в основному ці кошти спрямовуються на розвиток центральних і західних районів Китаю. Рівномірне розповсюдження інвестицій по території країни є невід'ємною складовою сучасного індустріального розвитку» [3, 50].

Міжнародний поділ праці і участь Китаю в ньому. В економічній теорії новий міжнародний поділ праці та глобалізація є нерозривними явищами.

М.Ф. Ткаченко вказує на те, що «підвищення попиту на робочу силу з «особливими» характеристиками зумовлено активізацією діяльності ТНК, розширенням і диверсифікацією структури міжнародної торгівлі. Систему сучасних трудових відносин між країнами сьогодні формують 4 основних суб'єкти: транснаціональні компанії, національні економіки, закордонні споживачі і самі робітники» [27, 51]. Також дослідник зазначає: «Згідно з розробленою Ф. Фробелем і його співавторами теорією нового міжнародного розподілу праці, домінуючу роль у системі МРП сьогодні відіграють ТНК, а також практично невичерпний резервуар дешевої праці в країнах, що розвиваються» [27, 51].

На думку М.Ф. Ткаченко, «в системі нового міжнародного розподілу праці офшоринг можна розглядати як механізм формування світового ринку праці поряд з міжнародною трудовою міграцією. Ці два механізми доповнюють один одного: офшоринг забезпечує можливість переміщення робочих місць з однієї країни в іншу, міжнародна міграція доповнює це переміщення трудовими ресурсами» [27, 52]. «Відкриваючи кордони, зовнішня торгівля сприяє глобалізації ринку праці. Про це свідчить позитивна кореляція між динамікою експорту та чисельністю глобальної робочої сили. За даними Світового банку, найбільше зростання обсягу експорту товарів і послуг є характерним для Східної Азії та АТР (в 2008 р. він збільшився в 5 разів порівняно з 1970 роком), а також для Південної Азії. Лідерами тут стали Китай (12 разів) та Індія (6 разів)» [27, 55].

П.Ю. Малишев зазначає, що «основна тенденція управління резервними активами в країнах Азії – створення за рахунок коштів центральних банків суверенних фондів у формі державних інвестиційних корпорацій. Мета діяльності фондів – підвищення фінансового результату від управління надлишковими резервними активами. Створення в 2003 р. державної інвестиційної корпорації "Central Huijin Investment Company" не вирішило проблему надлишкових валютних резервів. У 2007 році було прийнято рішення про створення Китайської інвестиційної корпорації (China Investment Corporation – CIC) та переорієнтації інвестицій на зовнішні ринки» [16, 31, 32].

В.В. Самарцев, з посиланням на газету «Женьмін Жибао», пише: «В щорічних доповідях Державного комітету КНР з розвитку та реформи «Про основні напрямки економічного розвитку країни» неодноразово підкреслювалася необхідність зменшення позитивного сальдо в міжнародному платіжно-му балансі. В 2009 р. було передбачено такі заходи: збільшення обсягів прямих

іноземних інвестицій за кордоном на 13,2%; розширення імпорту передового технічного обладнання та найважливіших видів енергетичної сировини; збільшення державних стратегічних запасів на випадок надзвичайних ситуацій; політичне та військове забезпечення своїх економічних інтересів» [21, 2].

Разом з тим, участь Китаю в міжнародному поділі праці не стала критичною загрозою для його економіки. В огляді наукових доповідей Є.С. Баженової зазначено: «А.Н. Анісімов відмічає, що ступінь автономності економіки КНР у світовій економіці можна порівняти зі ступенем автономності економіки СРСР від світової економіки, якою вона була в 30-і роки. Конкретними причинами низької чутливості економіки КНР до світової кризи є: 1) високий ступінь автономності валютно-грошової та кредитної системи Китаю у світовій валютній системі; 2) значні розміри присутності держави в економіці, у т.ч. у фінансовому секторі; 3) високий рівень регулюючої активності держави» [3, 3].

В огляді наукових доповідей Є.С. Баженової зазначено: «А.В. Островський відмічає, що для КНР існують три шляхи вирішення енергетичної проблеми: розробка й експлуатація наявних нафтових і газових родовищ у західній частині країни, часткова заміна нафти кам'яним вугіллям, природним газом і гідроенергією в енергобалансі країни та збільшення ввезення нафти з-за кордону. Китай має джерела імпорту енергоресурсів, що вже склалися» [2, 49].

На думку Р.І. Томберга, «реалізація головної мети зовнішньої енергетичної стратегії Китаю передбачає:

- диверсифікацію видів імпортованої сировини, джерел імпорту нафти, а також маршрутів їх транспортування;
- участь китайських компаній у розробці родовищ вуглеців в інших країнах;
- подальший розвиток технічного співробітництва з Росією та Францією в галузі атомної енергетики» [28, 65].

У той же час курс на самозабезпечення не суперечить тісній взаємодії із зарубіжними країнами та іноземним капіталом. В статті Р.І. Томберга [28, 65] зазначено: «Я.М. Бергер пише, що Китай не лише вступає в суперництво з іншими країнами – імпортерами нафти та газу, але й прагне налагодити з ними, насамперед із США, певну взаємодію та співробітництво, для того, щоб забезпечити стабільність поставок і цін. Здійснюються також і спільні проекти з освоєння ресурсів третіх країн, які дозволяють Китаю запозичити передовий технологічний та управлінський досвід найбільших передових компаній» [4].

Вплив глобальної фінансової кризи на формування китайської економічної моделі. В огляді наукових доповідей Є.С. Баженової зазначено: «А.В. Островський відмічає, що за умов світової фінансової кризи Китай став однією з небагатьох країн, які зуміли зберегти стабільні темпи приросту валового внутрішнього продукту (ВВП) – 8,7% у 2009 році. Це дозволило багатьом експертам сподіватися на те, що Китай стане локомотивом світової економіки та витягне її з кризи» [3, 2].

Згідно з думкою Л.В. Новоселової, «Китай намагається реалізувати свої порівняльні переваги у протистоянні світовій кризі і таким чином закласти підвалини для подальшого закріплення в посткризовому світі. Накопичивши

в попередні роки найбільші валютні резерви (у 2009 р. – 2,132 трлн. дол. США), Китай активно нарощує експорт капіталу, реалізуючи прийняту ще в 2004 р. стратегію виходу на зарубіжні ринки, суть якого полягає в «просуванні інвестицій за кордоном та сприянні діловому співробітництву з китайськими компаніями за межами КНР» [19, 13, 14].

В останні роки відбулася безпрецедента економічна експансія «держав, які виникають», насамперед Китаю та Індії, на африканський континент. Т.Л. Дейч пише: «Китай в 2000-х роках став головним «гравцем» на африканських сировинних ринках і вступив в жорстку конкуренцію з США та країнами ЄС за африканські мінерально-сировинні ресурси. В активі Пекіну – здатність поєднувати державну та приватну ініціативу, багатостороння допомога китайським компаніям з боку держави, участь у реалізації програм китайських банків, а також підприємницький ентузіазм як на приватному, так і державному рівні. При цьому приватні підприємства враховують запит ринку і вносять зміни у свою інвестиційну політику. Так, наприклад, вони розвивають сектор забезпечення питною водою в країнах, де існують слабкі технології очищення води тощо» [9, 15, 19].

В огляді наукових доповідей Є.С. Баженової зазначено: «В.Я. Портяков вказує на те, що Китай орієнтується на поступове нарощування своєї міжнародної відповідальності з метою покращення образу країни в очах світової громадськості та зміцнення її регіональних і глобальних позицій» [2, 49].

«Пекінський консенсус як альтернатива Вашингтонському». В самому Китаї програма довгострокового розвитку економіки іменується «Великою стратегією», а в зарубіжній літературі вона трактується як «Пекінський консенсус».

У XXI ст. з легкої руки Дж. Рамо [34] поняття «Пекінський консенсус» стало серйозною альтернативою «Вашингтонському консенсусу», запропонованому Дж. Вільямсоном для розробки планів довогострокового розвитку країн Латинської Америки, Азії, Східної Європи та Росії. На противагу «Вашингтонському консенсусу», який вичерпав свої можливості на пострадянському просторі та в ході Азійської кризи 1990-х років, «Пекінський консенсус» визначається як рішуче прагнення до інновацій та експериментів, активний захист державних кордонів та інтересів, все більш продумане накопичення інструментів асиметричної сили [14, 62, 65].

Його обов'язковими умовами є:

- інноваційний розвиток економіки, створення спеціальних економічних зон;

- мінімізація ролі уряду та держави в цілому у вирішенні не лише економічних, але й соціальних проблем;

- збалансоване якісне зростання в умовах поступального руху реформ;

- лібералізація власності;

- відкритість країни не лише для іноземного капіталу й транснаціональних компаній, але й для впровадження новітніх управлінських інститутів та ідей;

- удосконалення духовної, соціальної та політичної сфер суспільства;

- розвиток більшої самостійності та незалежності індивідів [14, 65].

«Пекінський консенсус» передбачає формування власного шляху розвит-

ку китайської держави; у той же час його функції не обмежуються національними інтересами. Метою «Великої стратегії» є економічне зростання за допомогою держави при забезпеченні незалежності і національних інтересів в умовах стабільності. На думку фахівців, стратегія може бути використана й іншими країнами, які страждають від несправедливої системи сучасного світового розподілу праці. У цьому сенсі концепція «Пекінського консенсусу» є вкрай актуальною для розвитку економіки України.

В огляді наукових доповідей Є.С. Баженової зазначено: «За словами А.В. Виноградова, китайська модель перетворень являє собою не просто наближення до сучасності, модернізацію за західним зразком, але й синтез західної сучасності та власних традицій. Досвід Китаю вказав на те, що на початку XXI ст. потрібно прагнути не до глобального універсалізму, а до збереження цивілізаційної ідентичності, що дозволяє не переривати, а продовжувати історію в нових умовах» [2, 53].

Висновки:

1. На формування китайської економічної моделі та його участь у міжнародну поділ праці вплинули різні чинники, серед яких виділяють історичні та культурні передумови, а також географічний чинник.

2. Незважаючи на велетенський внесок конфуціанського світогляду у суспільний розвиток не лише в Китайській Народній Республіці, але в інших країнах Азії, його становлення як цивілізаційної парадигми ще не завершилось. Концепція «серединного шляху», офіційно проголошена в Китаї, ще тільки повинна отримати своє втілення.

3. Сучасна модель китайської економіки визнає необхідність імплементації конфуціанських цінностей для підтримки гармонійного розвитку суспільства. Конфуціанські ідеї, за умов стрімкого економічного піднесення Китаю та переходу країни до розряду світових лідерів, набули стрімкого поширення у світі.

4. Конфуціанські цінності призвели до появи «Пекінського консенсусу» як альтернативи «Вашингтонському консенсусу», і це може стати важливим орієнтиром на шляху становлення країн, що розвиваються, й трансформаційної української економіки.

5. Соціальна гармонія – суттєвий атрибут моделі соціалізму з китайською специфікою. Вона доводить, що економічний розвиток і соціальна гармонія самі по собі внутрішньо єдині. Без економічного розвитку не може бути соціальної гармонії, а без соціальної гармонії важко забезпечити сталий економічний розвиток.

6. МРП у сучасному глобалізованому світі є динамічною субстанцією, яка постійно видозмінюється. Наукове ядро МРП – праця як базовий чинник економічного розвитку залишається сталим за своєю суттю, а змінюється за формою (додаються нові економічні процеси – діяльність транснаціональних корпорацій, офшорна діяльність, міжнародні інтеграційні процеси тощо).

7. Специфіка участі Китаю в МРП полягає у використанні доктрини «м'якої сили» – поступового, але все більш наполегливого відстоювання своїх економічних позицій в різних регіонах світу.

8. Участь Китаю в МРП зумовлена використанням останнім концепції

«мирного піднесення», використанні доктрини рівноправної участі країн та окремих регіонів у світовому економічному розвитку з одночасним намаганням стати світовим лідером.

Перспективи подальших розвідок. Динамічна ситуація на світовому ринку на даний момент призводить до появи глобалізованої інтеграції. Важливо оцінити тенденції, які складаються в структурі міжнародного поділу праці, не лише на прикладі окремо взятої країни, наприклад Китаю, але й світу у цілому.

1. *Алексієнко М.С.* Економіко-інноваційна стратегія Китаю в сфері зовнішньоекономічної діяльності: Автореф. дис... кан. екон. наук: 08.00.02 / НАН України. Інститут світової економіки і міжнародних відносин. — К., 2009. — 20 с.

2. *Баженова Е.С.* 60 лет КНР и дипломатических отношений СССР / РФ и КНР // Азия и Африка сегодня.— 2010.— №3. — С. 48–54.

3. *Баженова Е.С.* Китай и мировой финансовый кризис // Азия и Африка сегодня.— 2010.— №7. — С. 2–8.

4. *Бергер Я.М.* Энергетическая ориентация Китая // Аналитические записки // analyticsmz.ru.

5. *Ван Цинжен.* Дослідження територіальної організації рекреаційного господарства (на прикладі туристичної зони міста Чженчжоу, КНР): Автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. — О., 2003. — 17 с.

6. *Величко В.В.* Регіональна економіка у перехідний період (на прикладі Китаю): Монографія / Ін-т Сходознавства ім. А. Крамського НАН України, Дип. акад. при МЗС України. — К., 2008. — 220 с.

7. *Головачев В.Ц.* Кризис глобальной идентичности и духовная деколонизация Тайваня // Азия и Африка сегодня.— 2010.— №1. — С. 38–39.

8. *Давыдов А.С.* «Китайская головоломка» Администрации Б. Обамы // Азия и Африка сегодня.— 2010.— №4. — С. 2–8.

9. *Дейч Т.Л.* «Большая игра»: Китай и США на африканских сырьевых рынках // Азия и Африка сегодня.— 2010.— №8. — С. 15–20.

10. Доклад о выполнении плана экономического и социального развития за 2008 г. и проекте плана экономического и социального развития на 2009 г. // Женьмин Жибао он-лайн, 17.03.2009 // russian.people.com.cn.

11. *Дяо Лі.* Державне регулювання економіки в Китаї: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. — Х., 2000. — 15 с.

12. *Жень Фей.* Прямі іноземні інвестиції в розвитку транзитивних економік України і Китаю: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / Українська академія зовнішньої торгівлі. — К., 2001. — 19 с.

13. *Лі Фень.* Розвиток китайсько-українського співробітництва в сучасних умовах: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / Київський університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. — К., 1998. — 16 с.

14. *Лопатина А.Н.* От «Вашингтонского консенсуса» к «Пекинскому» // США — Канада: ЭПК.— 2010.— №9. — С. 59–71.

15. *Макогін З.Я.* Розвиток українсько-китайських економічних відносин з позиції стратегічного партнерства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2011. — 21 с.

16. *Мальшев П.Ю.* Особенности управления резервными активами в странах Азии // Мировая экономика и международные отношения.— 2011.— №3. — С. 28–36.

17. *Мень А.В.* История религии. В поисках Пути, Истины и Жизни: В 7 т. — М., 1991–92. — Т. 3: У врат Молчания: Духовная жизнь Китая и Индии в середине первого тысячелетия до нашей эры. — М.: Слово, 1992. — 239 с.

18. *Мишунова О.В.* Китай — владыка морей? // Азия и Африка сегодня.— 2010.— №5. — С. 37–41.

19. *Новоселова Л.В.* Антикризисная политика КНР: предварительные итоги // Азия и Африка сегодня.— 2010.— №2. — С. 9–14.

20. *Петровська Н.А.* Економічні проблеми сучасного Китаю. — К.: Знання УРСР, 1991. — 47 с.

21. *Самарцев В.В.* Китай скупает ресурсы // Азия и Африка сегодня.— 2010.— №10. — С. 2–8.

22. *Селищев А.С., Селищев Н.А.* Китайская экономика в XXI веке. — СПб.: Питер, 2004. —

239 с.

23. *Слободянюк И.Н.* В великом Китае. – К.: Киевский университет, 1957. – 140 с.
24. *Соловьев В.С.* Китай и Европа // Собрание сочинений под ред. С.М. Соловьева и Э.Л. Радлова. – Второе изд. – Том VI. – С-Петербург: Просвещение; Фототипическое изд., Брюссель, 1966. – С. 93–150.
25. *Степаняц М.Т.* Восточные сценарии глобального мира // Вопросы философии. – 2009. – №7. – С. 35–43.
26. *Сунь Цзинь Лі.* Методи аналізу економічних процесів (на прикладі КНР і України): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 1999. – 24 с.
27. *Ткаченко М.Ф.* Глобальные вызовы для мирового рынка труда // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – №10. – С. 51–58.
28. *Томберг Р.И.* Основные черты энергетической стратегии КНР // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – №5. – С. 63–68.
29. *Фань Вень-Лань.* Древняя история Китая. От первобытно-общинного строя до образования централизованного феодального государства – М. Академия наук СССР, 1958. – 294 с.
30. *Ху Цзиньтао.* Высоко неся великое знамя коммунизма с китайской спецификой, бороться за новую победу в деле полного построения среднезажиточного общества: Доповідь Ху Цзиньтао на XVII Всекитайському з'їзді Комуністичної партії Китаю 15 жовтня 2007 року // Комуніст України. – 2008. – №1. – С. 94–128.
31. *Чумаченко Н.Г.* Экономические реформы и свободные экономические зоны Китая / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности и др. – Донецк, 1994. – 76 с.
32. *Ян Хин-Шун.* Древнекитайский философ Лао-Цзы и его учение / Под ред. Л.В. Симонской и О.И. Саяпиной. – М.; Ленинград: Академия наук СССР, 1950. – 160 с.
33. *Яо Фей.* Формування пріоритетних напрямів економічного співробітництва між КНР та Україною: Автореф. дис... кан. екон. наук: 08.00.02 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 18 с.
34. *Ramo, J.* (2004). The Beijing Consensus // The Foreign Policy Center // fpc.org.uk.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2011.